

МЕТАФОРА МИХАЙЛА ГРИГОРІВА: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ

У статті проаналізовано лексичне наповнення та граматичну структуру метафоричних сполук у поезії Михайла Григоріва. Зокрема, наголошується на незвичності асоціацій, які викликають метафори поета. Як правило, це досягається поєднанням в одному художньому образі семантично непоєднуваних лексем, насиченістю текстів метафор авторськими неологізмами тощо.

Ключові слова: метафора, семантика, дієслівна метафора, іменникова метафора.

Метафора займає головне місце серед мовних засобів вираження образних висловлювань. Через метафоричне значення слів письменник передає особливість, неповторність, індивідуальність предметів [4, 62], але найчастіше метафора – це спосіб вираження специфічного авторського мислення, світоглядумитця. Метафора в художній мові допомагає економно й ефективно реалізувати задум твору, поєднуючи в авторському тексті реальне й вимисел. Вона є одним із таких засобів, який найбільш облюбований митцями слова і широко представлений у їх творчому арсеналі. —Метафора - атрибут художнього мовлення, де вона бере участь у створенні індивідуально-авторського бачення світу! [3,5].

На сьогодні проблема метафори розглядається в контексті різних напрямків філологічної науки; ведеться багатоглибке дослідження її природи і процесу розуміння, структури і функціонування, ролі у формуванні художнього тексту тощо. Наприклад, розробці питань, пов'язаних з механізмами метафоризації, велику увагу приділяють такі вчені, як Е.М.Вольф, В.Г.Гак, Х.Д.Лементес, В.М.Телія, Т.З.Черданцева, А.М.Шахнарович, Н.М.Юр'єва та інші, а специфіку й функції метафори у різних видах текстів досліджують С.С.Гусєєв, В.В.Петров, В.М.Вовк, Н.А.Кожевникова, А.О.Ткаченко тощо.

Про функціонування метафори у художньому тексті написано величезну кількість наукових праць (С.Я. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт, Л.В. Бублейник, А.К. Мойсієнко та ін.). Значна частина робіт останніх років, у яких аналіз процесу метафоризації є аналізом світогляду певного митця, представлена такими іменами, як С.Я. Єрмоленко, Л.В. Кравець, О.М. Тищенко, Т. Єщенко та ін.

Метою нашої роботи є встановлення специфіки функціонування метафори у поетичній творчості поета-сімдесятника Михайла Григоріва.

Метафора М. Григоріва надзвичайно складна, складна як граматичною будовою, так і змістом. Надзвичайно мало метафоричних структур, у яких «реальна основа явищ», що вступають у взаємодію в образі, абсолютно зрозуміла (десь повна снігу **нас пригорнула долина відчаю** [1, 10]). Більше таких, де метафоризація вже ускладнена, але ще відчувається та тонка грань поєднання реального й уявного (і **сині гнізда синців давно проруйнували пралісну фортецю рівноваги** [1, 11]). Та найбільше образних сполук, де зближення явищ, що поєднуються в метафорі, повністю залишається в межах суб'єктивної свідомості, «метафора відривається від об'єкта зображення» (**дитячий дерев'яний коник наче впіймав себетаперекушує літо** [1, 13]).

Характерною ознакою поетичних текстів Михайла Григоріва є відсутність розділових знаків у текстах, що робить поезії цікавішими, але складнішими для сприйняття. Проте така особливість поезії дає можливість читачеві самому десь додумати, дотворити авторську метафору, віднайти в ній той зміст і тезначення, яке йому потрібне.

Образність у поезії М.Григоріва створюється за допомогою вживання різних типів метафор і за структурою, і за лексичним заповненням.

Граматична ознака метафоричних конструкцій – це здебільшого багатокomпонентні структури, у яких поєднуються різні види метафор і за морфологічною ознакою, і за будовою.

Що стосується частиномовної ознаки, то більшість образів побудовано за допомогою дієслівних сполук, що робить текст динамічним, активним: «**лежить вода**» [1, 6], «**відчутно як проминає коріння**» [1, 19], «**у звивах яруг не спинилося дно...**» [1, 20], «**хтось вікно пересипав**» [1, 39], «**позичені сновидіння оздоблюють бджілку**» [1, 83]. Зокрема, чимала кількість метафоричних сполук репрезентована дієслівними метафорами, ключове слово (дієслово) в яких має сему, що пов'язана з водою, наприклад,

«**переліється в наймення й слово**» [1, 24], «**здвокруж наливалися острівці розлук**» [1, 32], «**дерева самі понад себе виливають небо**» [1, 7], «**ще затоплює власні причини простору**» [1, 25], «**лише мандруючі глибини... перетікають себе**» [1, 37], «**скільки не відчиняй дверей – безліч урвистих знаків дочерпують воду**» [1, 43].

Значна кількість метафоричних структур характеризується персоніфікованістю явищ природи. Для цього письменник основою метафоричного образу робить дієслова на означення назв дій, властивих людині: «**заплющилися** неперервні **гнізда**» [1, 23], «...**згорбатів красвид**» [1, 25], «**сніг зазирає**» [1, 36], «[**сніг**] ...**малює** засипане **сонце**» [1, 36], «**сад** **вилущує** **краплю** дощу й поту» [1, 28], «і **сніг** нагірний **витісує** **льодовий шум**» [1, 30], «**біжить** розкопаний **струмок** заопівнічних світань **завірюх**» [1, 30], «десь повна снігу **нас пригорнула** **долина відчаю**» [1, 10]. Побутові речі також оживлюються, «олюднюються». Для цього автор метафоризує слова на означення мисленнєвої діяльності: «якісь **кімнати** ще **пам'ятають** своїх мешканців» [1, 27] або фізичних властивостей людей: «(хіба **мандрують** **переправи**?)» [1, 42]. У поезії М. Григоріва абстрактні ознаки також постають в образі людей і виконують функції, властиві цілком конкретним істотам, наприклад: «**спадщина розмикає** **вуста**» [1, 26].

Органічним складником художньої системи М. Григоріва виступають образи, стрижневими елементами яких є зооморфізми, що містять у семантичній структурі загальнономовні конотації і створюють конкретно-чуттєві картини у творах поета. Це переважно назви процесів і дій, характерних для тварин:

«**літає вітряна криничка** з калиною у головах» [1, 30], «**зачаїлася** гілка від себе від крилець» [1, 66], а також слова-конкретизатори, що вказують на світ тварин: «(ізнову ізнову **підносять** **протічний віск** **води** **перекраєні пір'їни** **сповідей**)» [1, 34]

Ботаноморфізація (Єщенко Т.) – оживлення предметів, понять і явищ, семема яких збагачується семою – тотожний рослинні. Аналізуючи поезію Михайла Григоріва, робимо висновок, що для створення певного образу поет користується лексемами із вказівкою на світ рослин. Найбільше таких сполук, головним словом у яких виступають абстрактні назви: «**найповніші слова доцвітають в печерному зрізі кульбаб**» [1, 18], «(розростається **скалка спраги**)» [1, 68], «десь (**чи вітрам** **покілчитись**?) само себе осяває просвітління» [1, 8], «переддосвітня **зав'язь речень**» [1, 38].

Інколи основою для побудови метафоричних образів є безособові дієслова, вжиті у значенні особових: «ще **дерево без кінця й початку світає**» [1, 25] тощо.

Незвичність у сприйнятті авторської метафори досягається і завдяки дієслівним сполукам, ключовим словом яких є дієслова, що містять сему «вогонь». В одних випадках такі образи прозорі і легкі для сприйняття: «**горить вогонь** наодинці з деревом – **непорушним човником**» [1, 6], «[слово] **пече гострим безформ'ям, боячись розмити людські сліди**» [1, 56], в інших позначені суто авторським сприйняттям світу: «**крок** листопадіння доценту **випалює**» [1, 54], «**допалює овид** прикопаних садків» [1, 66], **горіє страх** **видовбує прірву** **жертви** та біле листя проглядає [1, 44], ще інші – ґрунтуються на використанні оксюморонів і, можливо, побудовані на основі відомих фразеологізмів «**дощі обпікають**» [1, 53] (пор. сльози обпікають). Граматична структура авторських метафор Михайла Григоріва позначена і активним функціонуванням іменникових структур.

Найактивнішою у сучасному поетичному мовленні конструкцією для формування метафор на ґрунті взаємовідношення двох предикатів виявляється родовий присубстантивний. Як одна із форм включення предикатів він сприяє семантичному оновленню традиційних поетичних висловів. Родовий присубстантивний порівняно із семантичними варіантами, співвідносними з ним, – розгорненими реченнєвими структурами, реченнями-порівняннями, – характеризується стислістю, економічністю форми і широкими можливостями вираження багатопланових семантико-синтаксичних відношень [2, 65].

Активно творить метафоричні конструкції з моделлю родового присубстантивного і Михайло Григорів. Це як «чистий» родовий відмінок, тобто метафоричні структури побудовані за моделлю

«називний відмінок іменника + родовий відмінок іменника», наприклад: «**кроків ... сіть**» [1, 3], так і конструкції, ускладнені прикметниковими означеннями: «...самітній **простір сну...**» [1, 6]. Метафоричного звучання набувають в іменникових поетичних метафорах М. Григоріва і абстрактні і конкретні поняття. Родовий присубстантивний представлений найрізноманітнішими типами лексики, серед яких центральне місце мають антропоморфізми. Найчастіше основою порівняння, зіставлення виступають лексеми на позначення портретної характеристики, органів тіла людини: «**хребти гір**» [1, 34], «печерне **чоло вогню**» [1, 51], а також слова, що означають фізіологічний або психологічний стан людини: «**долина відчаю**» [1, 10], «повільне **мовчання** **дерева...**» [1, 10], «**нетерпіння величі**» [1, 34], «**лють рослин**» [1,

34], «**міркування попелу**» [1, 85], «**скрики дерев**» [1, 8].

Близькими до вищезазначених є сполуки з так званим значенням – оживлення. Компонентами цих сполук є слова, семантика яких пов'язана з ознаками, властивими тваринам,

наприклад: «**копитцесонць**»[1, 24], «**пір'їни сповідей**» [1, 34], «**сині гнізда синців**» [1, 11].

Цікавими з погляду естетики слова є образи, побудовані на метафоризації абстрактних назв:

«**пралісна фортеця рівноваги**» [1, 11], «**острівці розлук** [1, 32], «**споруда повітря**» [1, 30], «**мапа слова**»

[1, 38], «**прохолода скорботи**» [1, 40], «**піщані струмочки роду**» [1, 14] тощо. Основою метафоризації стають і назви явищ природи, особливо полюбляє письменник образ води: «**жорсткі вертикалі землі**»[1, 26], «**віск води**» [1, 34], «**джмелик води**» [1, 39], «**(обізвалися засідки місяця?)**»[1, 36], «**синій дах квіток**»

[1, 42], «**згустки руж сторчових**» [1, 18], «**беззбройні схили саду**» [1, 38], «**зав'язь речень**» [1, 38], «**пробудження снігу**» [1, 40], «**жар зелені**» [1, 78]. Метафоризує поет і побутові назви, надаючи їм незвичних ознак: «**рівнодення вапна**» [1, 10], «**омахи бань**» [1, 24], «**кухлик джерела**» [1, 24], «**човник**

попелу» [1, 31].

Серед генітивних метафор варто виділити такий їх вид, як відтворення місця подій, локалізації дії в просторі, а особливо – різні вияви процесів абстрактних: інтелектуальної сфери, пам'яті, почуттів. Метафоризовані і метафоризуючі слова підібрані вдало, простежується внутрішній зв'язок між ними, що потрібно для реалізації задуму автора, передачі змісту. У граматичному плані це виражається метафоризованим іменником у місцевому відмінку, наприклад «**в розколинах лісів**»[1, 16], «**у звивах яруг не спинилося дно...**» [1, 20], «**в проваллях кутів заростає провалля піску...**» [1, 21].

Показовим для поезії М. Григоріва є такий тип іменникових метафоричних словосполучень, у якому ключовим словом є абстрактна назва на **-ання**. Це додає тексту пафосності, деякої величі. Особливо це відчутно у сполученнях слів із побутовими, «простими» словами: «**кордони пробуджень**»[1, 61], «**намагання дерев**» [1, 60], «**мовчання стільників дзвіниць**» [1, 58], «**попіл зрідження волошок**» [1, 63],

«**...світанок зрушення миті?**» [1, 71], «**переривають охорону голосу – пилок перебування**» [1, 72], «**уже немовкни бо скрапують послання гнізд**» [1, 75] та ін.

Непоодинокими прикладами представлені моделі образних словосполук із ключовим словом, граматичною ознакою яких є суфікс **-ість**: «**(будинки замешкані пусткою з її байдужістю до продовження роду)**» [1, 27], «**кущик білої терплячості**»[1, 27]

Як відомо, такий суфікс є показником абстрактного значення слова, тож в поетичних метафорах М. Григоріва за допомогою цієї морфеми абстрагуються цілком конкретні назви, як-от: «**по лійкуватості темряви...**» [1, 28], **джерельність**гіркотипринесена страхом чотирьох кутів безмежної будівлі?.. [1, 29], «**обвалюється простір одночасності** душі і числа, тіней, людини й держав» [1, 49], «**терпеливість снігів**»[1, 50], «**звологлість сліду**» [1, 52], **висота ... обгорнула** ці землі ще до того, як **пустилася безвисотностіслова** [1, 53]» тощо.

Нерідко прикладами генітивних конструкцій є моделі, різні за будовою, у яких один із компонентів виражений орудним відмінком: «**смерком води невідворотної**» [1, 7], «**...поки не повстававагресивним голодом болю до відчуття задухи**» [1, 11], «**стоїш перед сплющеним жаром – доповненням крові церкви**»[1, 65].

До слова, метафорична образність може бути виражена словосполученням будь-якого типу. Як справедливо зазначає А.І. Федоров, «ступінь відриву образної семантики не залежить від синтаксичної структури словосполучень, воно визначається семантикою слів, які входять у словосполучення» [4, 67].

Основою метафоричних структур М. Григоріва, як простих (до простих за структурою метафор ми відносимо прості дво-, інколи трикомпонентні словосполучення), так і складних виступають віддієслівні іменники, часто авторські новотвори: «**розрухквітки й гнізда**» [1, 15], «**лиш розкопали покрик снігу**»[1, 24], «**десь порожніють скрики дерев**»[1, 8]. Слід наголосити, що поетичні твори М. Григоріва досить насичені авторськими неологізмами. Нові слова є виразником внутрішнього світу поета, його відчуттів і почуттів, світосприйняття: «**стебелинніші** від осінніх птахів стирають з власних облич **піщані струмочки роду**» [1, 14], «**вона [свічка] знищує темряву перед будинком перекошеним в плиткому обезлюдненню**»[1, 27], «**чи це отаможність** якою стече запустіння» [1, 29], «**... на зламах острова співка насоленістьтрави**»[1, 56].

Частотою функціонування позначені метафоричні образи, побудовані на асоціаціях, пов'язаних зі словом, мовою. Є серед них і метафори із авторськими неологізмами. Це досить складні конструкції, як граматично, так і за змістом: «**висота ... обгорнула** ці землі ще до того, як

пустилася безвисотності слова» [1, 53], «звукодільне слово опадає по літері...» [1, 53], «слово...завершило виповненість упорожнечі язика з другого боку» [1, 56], «прочинилося серце й поіменно заплітає в крило мить імені, мить землі, пощадженої словом, мить світла й себе» [1, 58], «під вітрильником – ніби творення слова і погонядзеркал – мовби рана непокритого племеніслів» [1, 79], «він...виводив праліси мовних символів» [1, 51],

Цікавим фактом є те, що метафори у поезії М. Григоріва функціонують не лише як самостійні образні одиниці, а й входять до складу інших тропів, зокрема, вони є основою порівнянь. Це додає висловлюваному ще більшої експресії, яскравості: «безвисотність вивищується, мов обернена абетка міфології» [1, 53], «дощі повсякчас глибоченні, як початок клена... мов повнісінький рот плачу» [1,53], «гостре полум'я, мов здогад відкритих землею зубів» [1, 54], «слово, мов кістяк на погрунті, надяким тільки випалиш цигарку...» [1, 55].

В основі метафоричних образів М. Григоріва часто лежить оксиморон. Ця стилістична фігура може виступати у ролі як іменникової, так прикметникової метафори, наприклад: «невідгороджені порогиквітки» [1, 40], «дно безодні»[1, 54] та ін.

На підставі здійсненого дослідження можна стверджувати, що у поетичних творах М. Григоріва метафорі як одному із засобів творення художніх образів належить одне з перших місць. Вона дає багатющій матеріал для вивчення особливостей мовотворчості митця, зрозуміти стиль його світобачення світорозуміння, ставлення до життя і творчості. Проте здійснене дослідження не дає достатнього уявлення про способи і засоби створення метафори, тому існує необхідність подальшого дослідження функціонування цього художнього засобу у поезії М. Григоріва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григорів М. Спорудження храму. Поезії / М. Григорів. – К.: Український письменник, 1992. – 168 с.
2. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика / С.Я. Єрмоленко – К.: Наук. думка, 1982.– 212 с.
3. Телия В.Н. Предисловие / Метафора в языке и тексте / В.Н. Телия. – М.: Наука. 1988.- С. 3-10
4. Федоров А.И. Образная речь / А. И. Федоров. – Новосибирск: Наука. Сиб. отдел., 1985. – 119 с.

В статье проанализированы лексические особенности и грамматическая структура метафорических сочетаний в поэзии Михаила Григорива. В частности, обращается внимание на необычные ассоциации, возникающие на основе метафор писателя. Как правило, происходит это благодаря сочетанию в одном художественном образе лексем, которые семантически не соединяются, а также благодаря насыщенности текста авторскими неологизмами.

Ключевые слова: метафора, семантика, глагольная метафора, существительная метафора.

Article analyzed lexical characteristics and grammatical structure of the metaphorical combinations in the poetry of Mikhail Grigoriv. In particular, attention is drawn to the unusual associations arising through metaphors of the writer. Typically, this is the combination in one art form tokens that are semantically not connect, as well as the saturation text by author's neologism.

Keywords: metaphor, verb semantics, noun metaphor.